

تۆرك يوردى

ناشرى : تۆرك يوردى

مدبرى : آق چوره اوغلى يوسف

يىل ۱۳۳۱ ۱۱ ۳۰ تموز ۱۳۳۱ يىل ۴ جلد ۸ ۱۹ صاى

④

اولو تا گريم ، باق اوگگده ديزه گللك ،
 وطن ايچين جان ويرمكه ايتدك يمين ،
 بز وقتيله اوچ دنيايى صارسان آللك ،
 قولمزدده اوگوج ينه طورسون ، آمين .
 تموز . ۱۳۳۱

مېھول ساھر

ترجمه مال

موسى جارالله افندى بيگه

مبارك رمضان آينى اكمال ايدوب - الله جمله مؤمنلرک بو عبادتى قبول
 بيورمش اولسون! - عيد فطره قاووشديغمز کون، ۱۴ نجى عصر هجرى ابتدا لرندە
 تورکلر آره سندن چيقوب دين محمدک تجددينه چاليشمقده اولان موسى جارالله افندى
 بيگه ك رسمى ايله ترجمه حالى، تورکلرک فائده سنه چالیشانلر صره سنده ،
 قارلر مزه تقديم ايتمکده اصابت اولديغنى ظن ايتدك . باخصوص که موسى جاراللهک،
 اک مهم اترندن بريسى اسلاملرک منفعتى ايچون تشريع ايديلديكى حالده، دينک
 روحنه نفوذ ايدلمه مکدن ناشى، مسلمانلرک حيات عموميه سنه سکتە ويرمک
 بزشکلە گلش اولان اوروجى وضع حقيقيسنه ارجاع قصديله يازدينى « اوزون
 کونلرده روزه نام مشهور اتريدر . سوك زمانلرک آثار دينيه سى آره سنده
 بلكه اک چوق مذا کره و مناقشه يى دعوت ايتمش ومؤلفنک فوق العاده قوى
 اعتقاديله غايت يوکسک جسامت مدنيه سنى اثبات ايتمش اولان بو آره، موسى
 جارالله اسمى ايله روزه و افطارى بربرينه باغلامش کيدر .
 موسى جارالله ۱۸۷۵ سنه ميلاديسنده راستوف - دون شهرنده دوغمشدر .
 اونک باباسى مدرسه ده او قومش و روحانى وظيفه يه حاضر لاش ايکن بالاخره

تجارتله اشتغال ایتیش وشمندوفر ملتزمی اولمشدر. مع مافیه اختیارلادینی زمان دینداشلرینک ابرامی اوزرینه روحانیلکی قبول ایدهرک راستوفده کی یکانه اسلام محله سنده امامت ایتمشدر.

موسی افندی ایلاک مکتب تحصیلانی بغچه سرایده، مدرسه تحصیلی ده قازانده کول بونی مدرسه سی نده ا کمال ایتمشدر. چوجقلغندن اعتباراً کندنده علوم ریاضیه شدتلی برتمایل دویمش وقزاندن روستوفه دوندیکی زمان بومقصدینی استحصال ایچون کندی طلب ذاتیسی ایله روسلرک ره آل مکتبنه کیرمش واوراده ا کمال صنوف ایدنجیه قدر قالمشدر.

ریاضیه ایله مشغول اولمغله برابر بوکنجی اک چوق اشغال ایدن مسلمان تاریخ وحقوقی - که دین ایله شدتله مربوطدر - اولمشدر. کنجکک زمانندن اعتباراً جاراللهک روحی وفکری مطالبنه مسلمان اسخولاستیک تدریساتی کافی جوابلر بولوب ویره میوردی. بناء علیه او، مستقل بر صورتده روحنه هیجان ویرن مسئله لرک تدقیقله کندی کندی کندنه اوغراشیوردی. کندی اقناع ایدمکک وعلم صوسزلغنی قاندره حق بر عالم یاخود بر مکتب بولمق ایچون مسلمان عالمینک بر نقطه سندن دیکرینه کیدوب کلیر، لکن اسلام عالمینک هر طرفنده علمدن استفاده یوللرینک محدود واسخولاستیق شکلده اولماسی اونی منکسر ایدردی...

ره آل مکتبنده ا کمال تحصیل ایدرایتمز قدیم غنغنه سی طولایسیله مسلمان عالمده شرافتله شهرت بولان بخارایه کتیدی، اورانک مدرسه لرنده اوقومق ایسته دی، لکن عین انکسار خیاله اوغرایه رق چارچابوق اوناری ده براقدی. اوکره دیلن شیلرک محدودلنی و او محدود اولانلرکده بر طاقم بیسود نظریاتدن عبارت اولماسی موسی افندی بی نو میدایدیور، اونک دائماتحری حقیقت ایدن عقلنه مسلمان مدرسه لرینک تدریساتی کفایت ایتمیوردی. ۳۰ سنه مدرسه ده بین پاطلاتان بخارا علوم الهیه متخصصلرینک حتی شریعتی بیلمکده بیله جاهل قالمالری؛ یکر می سنه مهادیاً عربجه اوقودقلری حالده عربی مکالمه، تحریر و تقریردن هیچ برینه مقتدر اولمالاری موسی افندی بی جداً حیرته دوشوریوردی. بوجهتله موسی

جارالله بخاراده بر قاج سنه مستقل بر طرزده آیری آیری علما ایله ، متلا فقه
وفلسفه قدیمه تحصیل ایچون بونلرده اختصاص صاحب اولان مرحوم داملا عوض
والیوم بر حیات بونوب بخاراده کی بک ضعیف تجدد وترقی جریانتک یگاه
ساغلام دیره کی اولان داملا ا کرام افندی ایله ، ریاضیات قدیمه تدقیق ایچونده
ریاضی وفلکی مرحوم داملامیر شریف افندی ایله ، تشریک مسامی ایلدی .

او ، بخاراده ایکن بر طرفدن فارسی لسانی اوکرندی . دیگر طرفدن
فقه واصول فقه فخرینی اوزون اوزادی به تدقیق ایدرکن عرب لسانی ایله
اقلیدوس ، فیثاغورس و آرخیدک ریاضیاتی ، افلاطون و آرسطونک فلسفه سی
اوقودی و مؤخر فیلسوفلردن ده قارت ایله به قنیده مطالعه ایتدی . اسکی ریاضیه بی
مطالعه ایله برابر روس لسانده یازلمش یکی درس کتابلرندنده ریاضیه تدرس
ایدر ، حتی او کتابلری کندیهی واستادی میر شریف ایچون ترجمهده ایلردی .
ریاضیه به انهما کی ایله برابر شریعتی اصلا اونو تئور واسکی اماملری هیچ کوزدن
قاجیر میوردی . بیگهی بخاراده عرب طبعی ده تحصیل ایتدی .

معلومات ریاضیه عطشی اونی ۱۸۹۶ سنه سی روسیه ده دو نمکه اجبار ایتدی .
روسیه ده دارالفنونه کیرمک ایسته دی ؛ فقط لاینجه بیلمدیکندن قبول اولنمادی . بر مدت
صکره استانبوله کلدی ؛ لکن استانبول مکتب لری ده موسی افندی بی اقاع
ایده مه دی . استانبولدن قاهره به کیتدی .

بو آندن اعتباراً موسی جارالله منحصر آ الهیات ومسائل فقهیه ایله مشغول
اولیور . مسلمان مدرسه لرینه اعتمادی قالماش اولدیغندن ، دائماً مستقل جالبشیر
و آیزی آیری استاذلردن اوکره نیردی . قاهره ده بر قاج آی قالدق دنصکره
مکه ومدینه به کیتدی واورالده ایکی سنه قدر قلوب جدی و متعادی بر سی
ایله آیات قرآنییه واحادیث نبویه بی تتبع ایلدی .

عربستاندن هندستانه کیتدی . استفاده اولونه جق بر عالم وبر مدرسه آرایوب
هندستانک ده بر جوق بلادینی کزدی . لکن هر طرفده اونی انکسار امل
قارشولیوردی . اوج آی قدر هندستانده طولاشدق دنصکره تکرار قاهره به
کلدی واوراده ایکی بیجق سنه قلوب عرب ادبیاتی واسلام فقهی مستقل شیخ
محمد عبده ایله شیخ بنحیت افندیلرک اداره لری آ لئنده تدرس ایتدی .

۱۹۰۴ سنه سی نهایتده موسی افندی مصردن روسیهیه دوندی. اووقدن بری روسیهده وعلی الاکثر پترسبورغده اقامت ایدیور. بر بچق سنه قدر پترسبورغ دارالفنونی حقوق شعبه سنده درس دیکله دی.

۱۹۰۹ سنه سی روسیهده اسلام مدرسه لرینک اک بیوکی ومنتظمجه سی اولان مدرسه حسینییه، بانیلرندن محمود بای حسینفک الحاح و ابرامی اوزرینه، علوم دینیہ معلمی اوله رق تعیین اولوندی ایسه ده اونک پک چوق استفادملی اولان حر و سربست تدریساتی چکمه یین بعض کیمسه لک، بالخاصه اورنبورغ جمعیت خیرییه سی سالوننده تقریر ایتدیکی عمومی درس لریله عوامک افکارینی تنویر ایلمسندن ندهش ایدن اورنبورغ اماملرینک آل آلتندن چویردیگلری انتریقهلر نتیجه سی اوله رق ایرتسی سنه اورادن انفصاله مجبور اولدی.

ایلاک اثری اولان «تاریخ قرآن» ۱۹۰۶ ده عربجه اوله رق انتشار ایتدی. بوکون موسی افندی ک عربجه، تورکجه اولمق اوزره ۲۵ دن فضله اثری وارد، و بونلرک اک بیوکی «مجموعه احادیث» در.

۱۹۰۶ سنه سی اوله ندی ایسه ده شمدیکی حالده یالکیز اوله رق غایت وضع و مقتصد بر طرزده پترسبورغک بویوک و قراکلیق بنالرندن برینک کوچوک بر چاقی او طه سنده کیرا ایله اقامت ایدیور. بر زائرک افاده سنه کوره بو بویوک آدمک اصلاتنظیم اولغیان کوچوک او طه سی بویوک جلد لرله، عربجه، تورکجه، عجمجه و روسجه کتاب و آل یازیلری ایله طرلور.

موسی افندی روسیهیه عودت ایدملی تکرار ریاضیات و پک سه و دیکی فلکیات ایله اوغراشماقده در. او، روس علم هیئت جمعیتی اعضا سندن در. کسوف و خسوف زمانلرنده هیئت اعضا لرنندن بعضیلریله برابر و یا خود یالکیز ایجاب ایدن محللره سیاحت ایدلرک تدقیقات فنیه و ترصدا ت فلکیه ده بولور. از جمله بو خصوصده کی صوک سفری خیلی مراقلی و هیجانلی کچمشدر: جهان حربی باشلا دقندنسکره واقع اولان کسوفی ده ا مناسب بر محلدن تدقیق ایتک اوزره موسی افندی کسوفه دائر اسکی ویکی بر چوق اثرلری، عربجه و عجمجه آل یازیسی کتابلری مستصحبیا «بره ست - لیتوفسکی» شهرینه کیدر. بویله

طلسم آمیز کتابلری، بک اوزون صاری ساچلری، سیوری سیاه کلاهی وقوجامان کوزلکریله حرب میداننه بک یقین بر محله دولاشان موسی افندی روس ضابطه سنک شهنسی جلب ایدرک یاقالانیر، دورت کون توقیف اولونوب اوزون اوزادییه تفتیش واستجواب ایدیلیر، نهایت کتاب، یازی و چیز کیلرندن چوق برشی آ کلاشیلامازسه ده حرب، سیاست کی کوندملک وقایعدن بک اوزاق یاشایان بر آدم اولدیغنه قناعت حاصل اولور وتخلیه ایدیلیر، لکن اوئانده کسوف حادثه سی اولوب بیتر. موسی افندی بالذات کندی کسوفه اوضرادیفندن شمسک کسوفنی تدقیقه بالطبع امکان بوله ماز.

موسی افندی، حسینیه ده کچیردیکی بر سنه دن بشقه، هیچ بر زمان هیچ بریرده مأمور اولماش وادی خدماتدن ماعدا هیچ بر خدمتله اشتغال ایلمشدر. باباسی اولجه زنکین اولمش ایسه ده فقیرا وفات ایتدیکندن موسی افندییه هیچ برشی بر اقامش در، بو کونه قدر او، کندی ادبی مساعیسی ایله کچمش، سیاحتلری اناسنده اوکا بر آ زانی یاردم ایتمشدر. سائر ممالک اسلامیه ده اولدینی کی روسیه اسلاملری آراسنده ده حیات ادبیه نك حدودی، بالخاصه جدی آثار ایچون، خیلی طار اولدیفندن موسی افندینک معیشتی صوگ درجه مضایقه لیدر. فقط او، کوکل ثروتنه مالک اولدیفندن «تخسبهم الجاهل اغنیاء من التعفف» آیت کریمه سنه مصداق اولمش، هیچ بر زمان هیچ بر کیسه یه کندی مضایقه سندن شکایت ایتدیکی کی آله بر آ ز طویلجه پاره کچرسه اونی امور خیریه یه صرف ایلمکدن ده اصلا کیری طور مامشدر: «اوزون کونلرده روزه، نام اثرندن بر ایکیبوز لیرا پاره قزانجه همان هیسنی صرف ایدرک، اوفاده کی مدرسه عالییه یی الکتریقله تنویر ایتدیرمشدر.

صوگ سنه لرده او، کندی اثرلری وبالخاصه بک چوق امک صرف ایتدیکی «قرآن ترجمه سی» فی باصه بیلمک ایچون بر مطبعه ده آچدی. مسلمانلر آراسنده حیات ادبیه محدودیتی نظر دفته آلفیق شرطیله موسی افندینک بالجمله آناری وبالخاصه «رحمت الهیه برهانلری»، «انسانلرک عقیده لرینه بر نظر»، «قواعد فقهیه»، «اوزون کونلرده روزه» نام اثرلری بک بیوک بر رغبت مظهر اولمشدر،

دنیله بیلیر. شو صایدیغمز اثرلری، رسمی، غیر رسمی بر چوق موآنه مصادف اولمغله برابر استانبولده مأمولک فوقنده انتشار ایتدی. بونلرک حقنددی ماجرا محترم اوقویو جیسلمیزجه معلوم اوله جفتدن بو خصوصده تفصیلاته کیرمکه لزوم کورمیورم. بو مناسبتله یالکیز شونی دیمک ایسترم که علوم دینیله ایله اشتغال ایدن هر هانکی بر شخصی موسی افندینک بالخاصه بوصوک اثرلرینی اوزون اوزادییه تدقیق و مطالعه ایلمک یوزلرجه مجلد اوقونوبده بولونه مایه جق تحقیقاته اوراده تصادف ایدیله چکنندن لایله والزمدر.

موسی جارالله افندییه بعض کیمسه لر، «مسلمانلرک لوتهری» دییورلر سده موسی افندی کندییی بو عنوانه دایما اعتراض ایتمکده در.

موسی افندی اسلامیتک لوتهری اولماغله برابر، هیچ شبهه سزکه، حضرت پیغمبرک «ان الله یبعث لهنه الامه علی رأس کل مائه سنه من یجد دلها دینها» دیه خبر ویرمش اولدینی مجددلردن بری ونجه اک بیوکی در.

موسی افندی کندی اساسات فکریه سنی «بنم قلممله نشر قیلنمش مسئله لر» عنوانلی مقاله سنده شو جمله لرله خلاصه ایدیور:

«بن عالم اسلامده ظاهر اولمش صاحب مذهب لک هر برینی مقلدلرینک هر برندن البت ده ازیاده احترام ایدرم. یقینی ایمانم اقتضاسیله اسلامیتی ده مذهب لک هر برندن اوستون اعتقاد ایدرم. اسلامیتی مذهب لک برنده ویا همه سنده محصور قالدی، دیمک مذهب لری، مجتهدلری احترام اولماز، اما اسلامیتی نسخ ایتمک درجه سنده تنقیص اولور.

عقل بنم نظر مده اک بویوک بر هجت الهیه در، مطلقدر، حدودک هیچ بریله محدود دکدر. اسلامیتک هر مذهب دن اوستونلکی عقلک اک بویوک جمعلکی تا ابد باقیدر.

بوکا کوره بن قرآن کریمک آیتلرینه، شارع کریمک سنتلرینه فقیه لک مذهب لری، کلامیونک جدلرینی، صوفیلرک خیال لری، فلسفیلرک قیاس لری، سیاسیلرک هوالرینی، اجتماعیلرک نظرلرینی هیچ بر صورتله تقدیم ایدرم. شو مذکور شیلرک هر بری قرآن کریمک آیتلرینه، شارع کریمک سنتلرینه هیچ بر وقت حاکم اوله ماز. بنم هر فکر مک مرکزی، هر بر سوزمک اساسی اشته بودر.»

فی الواقع موسی افندینک تکمیل آنارنده مدافعه ایتدیکی اساس بودر. اونک یکنه عرضی اسلامیتی کلامیونک سفسطه لرندن، فقهانک جدلرندن قور.

تاروب صفوت اصلیه سنه ازجاع ایلکدر. بونک ایچوندركه او، قدامای علمای اسلامک «ایمان بحمل» تعیر ایتدیکی اساساتی تحریف ایدهدک سنیلک، شیعیلک، معتزلهک، امویلک، علویلک، ماتریدیلک اشعریلک کی مسلمانلری یکدیگرلریله مقاتلهیه قدر سوق ایدن مسالک ابداع ایلین اهل کلام ایله ینه قدماتک «ایمان مفصل» دیدیکی فروعاتی تغیر ایدوب خفیلک، شافعیلک، مالکیلک، حنبیلک، زفریلک، طحاویلک کی اهالی اسلامیه نک حیات اجتماعیه سنی برجوق جهتلردن تحدید و تضیق ایلین مذاهب اختراع ایدن فقهای هدف اتخاذ ایدیور.

موسی افندی یك درین اولان علمی ایله برابر بویوک برجسارت ادبیه مالک بولوندیغندن، هیچ شبهه سز، الیوم اسلام عالمده اشی اولیان برجاهددر. اونک میدانه قویمش اولدیغی مهم مسئله لرك کافه سی، کندوسنکده کوستردیکی کی، اسلامیتک امر و تشریع بیورمش مسائلدن اولدیغی حالده بیک سنه دن فضله بر زماندن بری کلامیون ایله فقهانک فائده سز اختلافلری آراسته قانق اولمش، اونلرك آتدقلری نزاع چامورلری آتنده اورتیلوب قلش اولدیغندن موسی افندییه قدر هیچ بر تورک دین عالمی بو قدر بویوک برجسارت ایله بونلرك اوزرنده کی پرده نسیانی ییرتوب آتمایه موفق اوله مامشدر. بومیدانده قصب السبق احراز ایدن هیچ شبهه سز موسی جارالله افندی بیگه ی در.

موسی افدینک دیگر بر فضیلتی ده ملت اسلامیه دن هرهانکی برشعبه سنک اجتماعاتی ایله اوغراشه حق هر بر فردک بیلیمسی الزم اولان اوج لسانه (عربی، فارسی ایله برابر روس، فرانسز، آلمان، انگلیز لسانلردن برینه) بحق واقف اولماسیدر. بالکیز عربی و فارسی بیلوبده السنه علمیه دن برینه واقف اولیان برینک اسلاملرك اجتماعاتی ایله اوغراشما سینک نه قدر قصورلی و نقصانی اولدیغی بن روسیه ده ایکن تجربه ایتشدم. شمعی ایسه ساده آوروپا لسانلری بیلوبده عربی و فارسیدن خبری اولیان بناء علیه اسلامیتی مثلا بر فرانسز وانگلین واسطه سیله اوکرمه نلركده بو بحمله مشغول اومالرینک نه قدر تهملکی اولدیغی استانبولده کچیردیکم حیاته آ کلادم.

توركلارك فائده سنه چالیشانلاردن :

۱۴ نجى عصرده توركلارك دين مجرورى موسى مارالله ائندى يىكى.

دئورال يورورى نيك شيرسى

موسی افندیښک شخصیتنی قیسه برجه ايله افاده ایتک لازم کلیرسه شویله
دیمک ایجاب ایدر: موسی افندی، حقائق اسلامیه به بحق واقف، امثالسن
برجسارت مدنیه و ادبییه مالک، ۱۴نجی عصرک اسلام مجددی بر تورکدره،
عالمجانه الادبسی

تورککلده نفیس صنعتدر

صوک رسم سرکیسی

اوجاقده قورولان صوک رسم سرکیسی زیارت ایدنلر، موضوعلرک د کیشکلکی،
طرزلرک آیریلغیله، بو کوچوک سرکینک دقتی اهمیتله جلب ایتک لایق اولدیغنی
اعتراف ایدرلر. استانبولده ایلك رسم سرکیسی ۱۸۷۴ تاریخنده صنایع مکتبنده
آچیلمشدی. اوزماندنبری بعضاً بری بری یقیندن تعقیب ایتک، بعضاًده فاصله لر
ویرمک صورتیله یای تختمزده رسم سرکیلری قورولمقده دوام ایتدی. بوسرکیلردن
برنجی معنا اولق اوزره، بزده بر رساملق حیاتنسک موجود اولدوغنی و بو
حیاتک هر نه صورتله اولورسه اولسون، انقطاعه اوغرامه دیغنی آکلایورز.
۱۹۰۱، ۱۹۰۲، ۱۹۰۳، ۱۹۰۴ سنه لرنده بک اوغلانیده آچیلان سرکیلرله
وارلغنی آچیق بر صورتده کوسترمک باشلایان تورک رساملغنی، عجباً کنسیدیسنه
باغلادیغمنز امیدلری تحقق ایتدیرمش؛ بزه اومدیردیغنی انکشافه واصل اولمش.
میدر؟.. باشنده موزه مدیری مرحوم حمدی بک و خلیل پاشا کی حقیقی استادلر
بولسان تورک مکتبی ایلك بابالریښک اینی خلفلری دیمک لایق کیمسلر انسه
کچمشیدر؟.. بو سؤاله بر آزا آشاغیده جواب ویره جکم. بو کونکی سرکیده
یتیشدیردیکی رساملردن آنجق برقسمنک اثرلرنی کوروپورز. وقتسزلق، عجبله
بر ترتیب، بوتون رساملرمنی بر آراده تدقیق ایتک امکانسندن بزی محروم